

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Олійник Алли Михайлівни «**Методика навчання морфології української мови старшокласників на профільному рівні**», подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова)

Докладний аналіз дисертації Олійник Алли Михайлівни «Методика навчання морфології української мови старшокласників на профільному рівні» уможлиблює формулювання узагальнених висновків щодо актуальності, ступеня обґрунтованості основних наукових положень, висновків, рекомендацій, достовірності, наукової новизни, практичної значущості, а також загальної оцінки роботи.

Актуальність теми дисертації та її зв'язок із напрямками наукових досліджень. Реалії сучасної освіти, переорієнтування парадигми на компетентнісну основу в усіх структурах національної школи, соціальні зміни спонукають науковців до створення нових методик навчання. На сучасному етапі розвитку лінгводидактики постає необхідність у розробленні методики навчання української мови, орієнтованої на мовленнєвий розвиток учнів під час опрацювання всіх розділів. За словами Алли Олійник, нині навчання морфології (профільний рівень) здебільшого спрямоване на поглиблене опрацювання теоретичних питань мовної структури, унаслідок чого на периферії дослідницьких інтересів перебуває формування в учнів ціннісного ставлення до мови як динамічної системи, що розвивається, відповідальності за мовленнєвий вчинок.

Відповідно, для засвоєння мови як певної системи потрібно навчитися поєднувати звукові одиниці зі смисловими – морфемою, словом, словосполученням, реченням, що забезпечує формування мовленнєвих умінь і навичок, оскільки навчання мови в сучасній школі передбачає засвоєння сукупності мовних знань задля формування мовленнєвих умінь і навичок, важливих для кожної людини протягом життя. В українській лінгводидактиці донині не розроблено методики навчання морфології української мови на профільному рівні. В освітньому процесі недостатньо зреалізовано потенціал особистісно орієнтованого, діяльнісного й компетентнісного підходів, що відповідають концептуальним положенням сучасних освітніх перетворень в Україні.

Усе сказане *актуалізує проблему* мовленнєвого розвитку учнів закладів загальної середньої освіти в процесі опанування розділів мовознавства загалом і морфології української мови зокрема.

Наукова вартість рецензованої дисертації підтверджується зв'язком її з такими напрямками наукових досліджень, як формування мовної особистості, мовленнєвий розвиток учнів під час навчання морфології української мови, формування комунікативної компетентності учнів, що корелюється із сучасною освітньою стратегією. Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол №5 від 29 травня 2014 року) та узгоджено рішенням бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №6 від 17 червня 2014 року).

Дисертаційна праця А. Олійник присвячена теоретичному обґрунтуванню, створенню й експериментальній перевірці методики навчання морфології української мови старшокласників на профільному рівні, виконана в річищі сучасних лінгводидактичних напрямів.

Структура роботи. Композиційно робота складається зі вступу, трьох розділів, пов'язаних внутрішньою логікою й послідовністю викладу матеріалу, висновків до кожного з розділів, загальних висновків, додатків. Зміст дисертації викладено на 342 сторінках, з них – 186 сторінок основного тексту. У праці вміщено 5 таблиць, 12 діаграм, додатки становлять 124 сторінки.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації. Зміст дослідження охоплює основні аспекти теми. Ключові положення його ґрунтуються на засадах філософії освіти, законодавчих і нормативних документах про освіту. Ґрунтовності, чіткості й логічної виразності рецензованих розвідці надає коректно розроблений науковий апарат: об'єкт, предмет, наукова новизна, практична цінність отриманих результатів.

П'ять дослідницьких завдань Алла Олійник розв'язувала, застосовуючи доцільні для наукового пошуку теоретичні, статистичні та емпіричні методи.

Схвальної оцінки заслуговують шляхи з'ясування першого завдання: обґрунтувати теоретичні (лінгвістичні, психолінгвістичні та лінгводидактичні) засади навчання морфології української мови старшокласників закладів загальної середньої освіти, які презентовано як чіткі наукові положення, що окреслюють теоретико-методологічні орієнтири подальшої роботи. Задля правильного визначення змісту навчання, обрання відповідного методичного інструментарію в дисертації теоретично узагальнено напрацювання мовознавців (О. Бондарко, І. Вихованець,

К. Городенська, А. Загнітко), обґрунтовано лінгвістичні засади методики навчання морфології на профільному рівні (1.1).

Виразності додає виважений науковий підхід авторки до формування поняттєвого апарату дослідження. Алла Михайлівна уточнює, коригує або визначає сутність багатьох наукових термінів, уникає некоректного уживання їх. На сторінках роботи вичерпно проаналізовано лінгвістичні джерела в царині морфології, завдяки чому уможливлено порівняння шкільної та наукової терміносистем. Доведено, що навчання морфології спрямовано на поглиблення знань учнів про граматичне і лексичне значення слова, особливості словозміни й словотворення в українській мові, синтаксичну функцію слів у мовленні, що допомагає учням глибше оволодіти нормами української літературної мови, дізнатись про вплив частин мови на стилістичне забарвлення тексту та його емоційно-експресивні відтінки, сприяє розвитку комунікативних здібностей учнів, збагачує їхній словниковий склад, допомагає усвідомлено уникати мовленнєвих помилок у різностильових текстах, розкриваючи при цьому стилістичний потенціал мовних одиниць. У цьому контексті зростає роль оволодіння морфологічними категоріями та засобами їхнього вираження через розширення знань про сучасну морфологічну систему в історичному аспекті та формування на цьому підґрунті стійких умінь послуговуватися морфологічними засобами в різноманітних комунікативних ситуаціях.

Однак, висловимо міркування про те, що навчання морфології, окрім зазначеного в підрозділі, має відбуватися ще й у тісному взаємозв'язку з фонетикою, орфоенією, графікою, пунктуацією тощо. Усе це сприяє системному засвоєнню мовних одиниць та явищ, розвиткові ключових та предметної компетентностей учнів профільної школи.

На безперечне схвалення заслуговують узагальнення результатів досліджень у царинах психології, психолінгвістики. У процесі навчання морфології враховано психологічні властивості та механізми мовлення, формування творчого мислення школярів, що передбачає розвиток образного мислення учнів, уваги, пам'яті, уміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати певні відомості з морфології на основі психічного відображення дійсності. Психологічні чинники враховано під час виконання учнями різноманітних завдань.

Щоправда, зміст підрозділу 1.2 переобтяжено аналізуванням загальновідомих психологічних і психолінгвістичних термінів («увага», «сприймання», «пам'ять», «уява» тощо). Базові поняття ієрархізовано, подекуди невиправдано, підпорядковані їм категорії в подальшому тексті втрачають значення, що ускладнює сприймання логіки дослідження.

Інтерес становить обґрунтування лінгводидактичних засад навчання морфології на профільному рівні (1.3). Дисертантка доводить, що для досягнення освітньої мети важливу роль відіграють правильно обрані підходи, спрямовані на підвищення якості освітнього процесу, до яких віднесено (особистісно орієнтований, компетентнісний та діяльнісний). Реалізація означених категорій сприяє удосконаленню формування в старшокласників граматичних, комунікативних, стилістичних, риторичних умінь, мовної стійкості, що забезпечує точність і доцільність висловлення в різних сферах і ситуаціях спілкування, а також дотримання мовних норм, для здійснення ефективної комунікації. У роботі аргументовано значущість для пропонованої методики принципів: загальнодидактичних (науковості, систематичності і послідовності, наступності і перспективності, зв'язку теорії з практикою, наочності, доступності, свідомості організації навчання на дослідницьких засадах, активізації самостійної діяльності учнів); специфічних, до яких віднесено принцип навчання української мови на засадах інтеграції, принцип історизму.

Особливу роль у навчанні морфології української мови на профільному рівні відведено уроку як інструменту підвищення пізнавальної активності і самостійної роботи учнів, зокрема нетрадиційному уроку як педагогічній інновації, що є результатом модифікації й удосконалення традиційного уроку через унесення змін до його структури, форм взаємодії суб'єктів освітнього процесу.

У процесі дослідження визначено обрання методів і прийомів навчання, що забезпечують належний рівень засвоєння старшокласниками знань з морфології на профільному рівні та формування умінь застосовувати здобуті знання практично. Дослідницький метод, із погляду дисертантки, є важливим джерелом розвитку самостійної, пізнавальної та творчої діяльності учнів на уроках вивчення морфології; спостереження як метод навчання полягає у виявленні учнями тих чи тих мовних явищ, у їх коментуванні, узагальненні, використанні у власному мовленні; інтерактивні методи і прийоми («морфологічний калейдоскоп», «знайди зайве», морфологічні задачі, ігри, «морфологічні естафети» тощо) викликають інтерес до навчання за умови, що учні, відчуваючи себе активними учасниками освітнього процесу, опановують морфологію за умови свідомої мотивації, практичного застосування набутого досвіду.

Важливу роль у процесі навчання морфології на профільному рівні, за словами А. Олійник, відіграють засоби навчання, до яких уналежнено: текст як дидактичний матеріал, словники, довідники, програмно-педагогічні

засоби, схвалені Міністерством освіти і науки України, навчальні комплекти та компакт-диски, комп'ютерні ігри, інтернетні сайти тощо

Поєднання схарактеризованих підходів, урахування загальнодидактичних і специфічних методів навчання, методично правильна побудова уроку, синтез традиційних та інтерактивних методів навчання, застосування оптимальних засобів сприятиме підвищенню ефективності навчання морфології української мови на профільному рівні.

Обґрунтування лінгводидактичних засад стало міцною науковою основою для створення й упровадження експериментальної методики навчання морфології української мови старшокласників на профільному рівні. *Як дискусійне, висловимо зауваження про недоцільність надуживання на сторінках дослідження твердження про навчання морфології на уроках української мови. Адже в темі дисертації заявлено про методику навчання морфології української мови старшокласників на профільному рівні. Акцентовування на уроці як одній з форм організації навчання, з нашого погляду, децю обмежує можливості створення авторської методики.*

У контексті розв'язання третього завдання дисертації (проаналізувати зміст чинного навчально-методичного забезпечення з української мови для учнів 10 класу закладів загальної середньої освіти) А. Олійник доходить такого висновку: навчання морфології на профільному рівні за чинними підручниками й посібниками має сприяти формуванню компетентної особистості випускника, здатного до здобування інформації, роботи з нею, а також швидкої адаптації до змін в усіх сферах життєдіяльності. Аналіз наявного навчально-методичного забезпечення засвідчив, що нині розроблено кілька альтернативних підручників до використання в освітньому процесі, автори яких прагнули реалізувати вимоги Державного стандарту, чинних програм та адекватно відреагувати на соціальні виклики. Водночас, із погляду здобувачки, не втрачає актуальності розроблення методики навчання морфології на профільному рівні, спрямованої на формування компетентного мовця.

Задля реалізації четвертого завдання (здійснити моніторинг рівнів вимірювання навчальних досягнень старшокласників профільної школи з морфології української мови) А. Олійник послуговувалася Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти, використовуючи критерії й показники оцінювання, подані в чинних програмах з української мови. Рівні вимірювання навчальних досягнень учнів профільної школи з морфології перевірялися на основі розроблених завдань, а саме: тестів, вправ на текстовій основі та творчої роботи за чотирма рівнями: високим, достатнім, середнім, елементарним. *Робота виграла б, якби дослідниця*

визначила критерії, показники та рівні оцінювання не знань, умінь і навичок, а компетентностей. Адже очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності мають бути сформульовані в термінах компетентнісного підходу: знаннєвий компонент – учень називає, формулює, записує, наводить приклади тощо; діяльнісний – учень розпізнає, розрізняє, описує, аналізує, порівнює, планує, застосовує тощо; ціннісний – учень усвідомлює, критично ставиться, оцінює, обґрунтовує, робить висновки, висловлює судження тощо.

Логічним після розроблених критеріїв стало проведення констатувального етапу експерименту, результати якого дозволили дисертантці зробити висновок, що під час навчання морфології української мови на профільному рівні недостатньої уваги надано вихованню орфографічної грамотності старшокласників, зокрема правопису самостійних та службових частин мови, а також правильному уживанню морфологічних одиниць у створенні власних висловлень та творчих завдань; обмежено використано міжпредметні та внутрішньопредметні зв'язки; у навчанні морфології відсутній обґрунтований добір методів, прийомів та засобів, адекватних змістові навчання морфології української мови на профільному рівні; старшокласники не мають чіткого усвідомлення про дослідницьку та пошукову роботу тощо. Підвищення рівня сформованості предметної та ключових компетентностей можливе також з урахуванням комунікативної спрямованості в навчанні морфології. *Зауважимо, що в авторефераті йдеться про результати анкетного опитування вчителів української мови (с. 12). Хоч, як нам видається, безпосередньо в дисертації таку роботу презентовано децю обмежено. Задля об'єктивних даних варто було б використати ще й інші вимірювачі у спілкуванні зі словесниками (фронтальна бесіда, тестові завдання тощо).*

Підтримуємо позицію авторки про те, що результати констатувального зрізу потребують створення методики навчання морфології української мови старшокласників на профільному рівні.

Вартісним є теоретичне осмислення й методичне забезпечення формувального етапу педагогічного експерименту (розділ 3): опис організації його, перебіг, апробація результатів в експериментальних закладах середньої освіти (завдання 4: розробити й експериментально перевірити ефективність розробленої методики навчання морфології української мови старшокласників на профільному рівні).

Експериментальна програма має чітку структуру й міцні теоретичні підвалини, містить усі складники, що дають змогу для повноцінного й ґрунтовного дослідження (мету, завдання, результати моніторингових зрізів

тощо). Свідченням наукового підходу є врахування важливих наукових відомостей із психології, психолінгвістики, дидактики, лінгвістики й лінгводидактики.

Розроблення методики навчання морфології української мови на профільному рівні зумовило виокремлення трьох етапів: мотиваційно-коригувальний (спрямований на повторення вивченого з морфології в основній школі, мотивацію до вивчення морфологічних мовних одиниць на профільному рівні, доповненні теоретичних знань про функціонування частин мови в сучасній мовній системі історичними коментарями та реалізувати у практичні уміння й навички у процесі виконання спостережень, дослідницьких завдань задля розвитку базових наукових понять); узагальнювально-систематизуючий (учні систематизували знання з морфології у поєднанні з орфографією, синтаксисом, стилістикою, культурою мовлення під час виконання усних та письмових вправ різного рівня складності (творчих завдань, лінгвістичних повідомлень, діалогів, квестів, диспутів тощо), що сприяло самостійній роботі учнів над пошуком потрібної інформації, засвоєнню граматичних норм та розвитку комунікативних здібностей з уживанням морфологічних одиниць у текстах); контрольно-рефлексійний (засвідчив підвищення рівня сформованості вмінь і навичок у процесі навчання морфології на профільному рівні, використання норм уживання морфологічних мовних одиниць залежно від ситуації спілкування та у текстах різних стилів, використовуючи індивідуальні та групові форми роботи).

Окрім того, результативність роботи старшокласників над морфологічними мовними одиницями перевірялася під час виконання тестів, логічних, дослідницьких, творчих завдань, складання лінгвістичних повідомлень, аналізу частин мови на текстовій основі різних типів, стилів та жанрів тощо.

Ефективність навчання морфології української мови на профільному рівні підвищилася внаслідок систематичного впровадження дослідницьких, творчих завдань, спостережень, лінгвістичних висловлень, експериментів, вправ на текстовій основі з використанням міжпредметних та внутрішньопредметних зв'язків як засобу формування предметної, пізнавальної, комунікативної та творчої компетентностей.

Висновки дисертаційної праці аргументовані, самостійні, переконливі, ґрунтуються на підтверджених експериментально результатах. Загальні висновки скорельовані зі змістом сформульованих у вступові завдань і матеріалами кожного з розділів. Вірогідність наукових результатів

забезпечено опертям на фундаментальні та сучасні наукові дослідження, відповідністю теоретичних та емпіричних методів меті й завданням.

Оцінювання наукової новизни, практичної цінності та достовірності дослідження. Найбільш суттєвими і важливими здобутками, що одержані особисто Аллою Михайлівною Олійник і характеризують новизну її дисертації, є: обґрунтування теоретичних (лінгвістичні, психолінгвістичні та лінгводидактичні) засад навчання морфології української мови старшокласників на профільному рівні; з'ясування змісту понять: «принцип історизму», «принцип організації навчання на дослідницьких засадах», «принцип активізації самостійної роботи учнів»; уточнення сутності і структури лінгводидактичних термінів «методика навчання морфології української мови старшокласників на профільному рівні», «методична адаптація»; розроблення методики навчання морфології української мови старшокласників на профільному рівні; створення системи вправ і завдань для поглиблення знань старшокласників з морфології української мови.

Авторська методика, посібники, вправи і завдання можуть бути використані в процесі закладів загальної середньої освіти під час навчання української мови, закладів вищої освіти на заняттях з методики навчання української мови, для створення підручників і навчально-методичних посібників, в організації науково-дослідницької роботи студентів, проведенні педагогічної практики, а також у післядипломній освіті на заняттях зі слухачами курсів.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Результати дослідження А. Олійник є важливим внеском у розвиток теорії й методики навчання української мови. Аналізуючи тематику праць дисертантки, оприлюднених в українських і зарубіжних наукових фахових виданнях, констатуємо, що всі вони відбивають основні положення й наукові результати дисертації, з якими ознайомена широка громадськість.

Зауваження до дисертаційної праці здебільшого дискусійного чи рекомендаційного характеру, жодним чином не применшують значення її, не знижують загальної високої оцінки, проте можуть слугувати організації дискусії під час захисту результатів дослідження і стимулом на наукову перспективу автора. Зміст роботи, логіка тексту, наукові та прикладні результати свідчать про глибокі теоретичні знання, володіння методами наукових досліджень, уміння розв'язувати актуальні проблеми.

Загальний висновок

Дисертаційна праця «Методика навчання морфології української мови старшокласників на профільному рівні» є самостійним, структурно завершеним, цілісним дослідженням актуальної лінгводидактичної проблеми. За рівнем наукової новизни та практичним значенням дисертація відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013, зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ №656 від 19.08.2015 та №1159 від 30.12.2015. Розроблені теоретичні положення й отримані результати можна кваліфікувати як вагомий внесок у розвиток теорії та методики навчання української мови. Відповідно, авторка дослідження – Олійник Алла Михайлівна – заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова).

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри української мови
Криворізького державного
педагогічного університету

Бакум

Бакум З. П.

Бакум З. П.

ЗАСВІДЧУЮ: Учений секретар
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
<i>В. С. Мусуленко</i>
« » 2020 р.